

მაკა ელბაქიძე, მანანა შამილიშვილი, ადა ნემსაძე
(საქართველო)

**მეორე მსოფლიო ომი და ქართულ-იტალიური ნონკონფორმისტული
გამოცდილება
(ახალ საარქივო მასალებზე დაყრდნობით)***

წინამდებარე სტატია არის ნაწილი ფუნდამენტური კვლევისა, რომელიც მიზნად ისახავს უცნობ და ნაკლებად ცნობილ საარქივო მასალებზე დაყრდნობით ქართული ლიტერატურის ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე რთული, წინააღმდეგობრივი და „ცუდად წაკითხული“ ეტაპის მეცნიერულ შეფასებას კონკრეტული პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული სტრატეგიის ფონზე; ანალიზს იმ პროცესებისა, რომლებიც განვითარდა მეორე მსოფლიო ომის დაწყებიდან სკკპ მე-20 ყრილობამდე (1956 წლის 14–25 თებერვალი), როცა მაღალი ტრიბუნიდან ოფიციალურად გაცხადდა სტალინიზმის ეპოქის დასასრული. რა შეიძლება, ზოგადად, ითქვას ამ პერიოდის ქართულ ლიტერატურაზე? „ფაშიზმის, როგორც საერთო მტრისა და საერთო ფიზიკური საშიშროების განცდის მიზეზით, 1941-1945 წლები ანტისაბჭოთა დისკურსის იატაკქვეშეთის პერიოდი იყო, როდესაც ის შედარებით ფრაგმენტულ ხასიათს ატარებდა, მისი ამ „მოდუნების“ ფონზე კი წარმატებით მიმდინარეობდა საბჭოთა მენტალური კორელატის – homo sovieticus-ის ჩამოყალიბება: სამამულო ომი დიქტატურის ნისქვილზე ასხამდა წყალს... საბჭოთა ხალხების იდენტობათა გამოკვეთის სურვილიც კი ღალატად მიიჩნეოდა... ამ ფონზე, ცხადია, მეტი სიმწვავეთ მოჩანდა ყოველი ნაბიჯი, გადადგმული დინების საწინააღმდეგო მიმართულებით“ (რატიანი 2018: 168–170). ცხადია, საბჭოთა ხელისუფლება განსაკუთრებულ ნეგატიურ დამოკიდებულებას ამჟღავნებდა ქართველი ემიგრანტების მიმართ, რომელთაც ჯერ კიდევ 20-იანი წლების შუახანებიდან მიაწვდა „ხალხის მტრის“ იარლიყი, ნაცისტების ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ კი „ფაშისტებად“ შერაცხა. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან სამშობლოდან იძულებით გადასახლებული არაერთი ჩვენი თანამემამულე, განსაკუთრებით შემოქმედებითი ინტელიგენციის წარმომადგენლები, ცდილობდა არა მხოლოდ კალმით, არამედ იარაღითაც ებრძოლა ბოლშევიკური რეჟიმის დასამხობად. ამ თვალსაზრისით საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში დაცული მასალების გარდა, ჩვენთვის მნიშვნელოვან ინფორმაციას ინახავს ევროპის სხვადასხვა ქვეყანაში არსებული საცავებიც. წინამდებარე სტატია ეყრდნობა რომში, გათავისუფლების ისტორიულ მუზეუმში მიკვლეულ საარქივო დოკუმენტებს, რომლებიც ქართული საზოგადოებისთვის აქამდე უცნობ ფაქტებს ფენს ნათელს.

* სტატია მომზადდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის (# 217512) „ბოლშევიზმი და ქართული ლიტერატურა მეორე მსოფლიო ომის დაწყებიდან სკკპ მე-20 ყრილობამდე (1941-1956 წწ)“ ფარგლებში.

* * *

II მსოფლიო ომის დაწყებამ ქართულ ემიგრაციაში არაერთგვაროვანი რეაქცია გამოიწვია. ევროპაში იძულებით გადასახლებულ ქართველთა ერთი ნაწილი, რომელთა შორისაც სოციალ-დემოკრატები სჭარბობდნენ, გერმანიას უნდობლად უყურებდა და თავის მოკავშირედ დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთს მიიჩნევდა*, მეორე ნაწილს კი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ერთადერთ საშუალებად საბჭოთა კავშირის ნაციისტურ გერმანიასთან დამარცხება მიაჩნდა**.

თავის მხრივ, გერმანიამაც თავის სასარგებლოდ გამოიყენა საბჭოთა კავშირის ფარგლებში მცხოვრები კავკასიისა და აზიის ხალხების ნაციონალისტური და ანტიბოლშევიკური განწყობა. გერმანიის არმიის რიგებში შედიოდა რამდენიმე ეროვნული ლეგიონი. 1941 წელს OKW-მ (Oberkommando der Wehrmacht – ვერმახტის უმაღლესი მთავარსარდლობა) სომხური და ქართული ლეგიონის შექმნის განკარგულება გასცა. ამ სამხედრო შენაერთში შედიოდნენ, ძირითადად, ემიგრანტები და წითელი არმიის რიგებში მეზრძოლი, ტყვედ ჩავარდნილი ჯარისკაცები (მათ შორის იყო განსაკუთრებული დანიშნულების კავკასიური შენაერთი „ბერგმანი“). სულ „ჩამოყალიბებულ იქნა 13 აზერბაიჯანული, 12 სომხური, 12 ქართული და 8 ჩრდილოკავკასიური ბატალიონი. საერთო ჯამში, გერმანიის შეიარაღებულ ძალებში მომსახურე კავკასიელთა რიცხვი 100.000 ადამიანს აღემატებოდა“ (ჯავახიშვილი 2005: 102-105). მათ 1942 წლის ოქტომბრამდე წვრთნიდნენ დასავლეთ უკრაინაში (თუმცა, მიუხედავად თავიანთი შორსმიმავალი მიზნებისა, გერმანელები ბოლომდე მაინც არ ენდობოდნენ ე.წ. „აღმოსავლურ ბატალიონებს“ და იყენებდნენ ისეთი „მეორეხარისხოვანი“ ამოცანებისთვის, როგორებიცაა სანგრების გათხრა, მომარაგება და ზურგის დაცვა).

გერმანიაში მოღვაწე ქართველ ემიგრანტთა შორის იყვნენ პიროვნებები, რომლებიც ნაციისტური მთავრობის მაღალჩინოსანთა განსაკუთრებული ნდობით, პოლიტიკური გავლენითა და ავტორიტეტით სარგებლობდნენ, სახელდობრ: მიხეილ ახმეტელი – აღმოსავლეთის („ვანზეეს“) სამეცნიერო-

* 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების მონაწილე, ემიგრანტი მიხეილ ქავთარაძე თავის მოგონებებში აღნიშნავდა: „გერმანია დაეჯახა იმ ძალას, რომლის ნაქცევაც აუცილებელი წინასწარი პირობა იყო ჩვენი თავისუფლებისათვის. იყვნენ ემიგრანტები, რომელთაც ოცი წელი თითქოს სამშობლოს თავისუფლებისათვის ბრძოლას შესწირეს. ამ ოცი წლის განმავლობაში ვერცერთი ნამდვილი მოკავშირე ვერ იპოვეს და როდესაც იმ ქვეყანამ, რომელიც სინამდვილეში ერთადერთი შესაძლებელი მოკავშირე იყო ჩვენთვის..., რუსეთს შეუტია, ზემოხსენებული ქართველები შეძრწუნდნენ და ეს მოვლენა ჩვენთვის უარყოფით საქმედ ჩათვალეს. მიზეზი ის იყო, რომ მაშინდელ გერმანიას განაგებდა არასიმპათიური რეჟიმი და, ამავე დროს, ეს გერმანია, რუსეთის გარდა, ჩვენთვის სიმპათიურ დემოკრატიულ ქვეყნებსაც ეომებოდა“ (ქავთარაძე 2007: 111-112).

** „ქართველები იმედოვნებდნენ, საჭიროების შემთხვევაში გერმანელებზე სასიკეთო ზეგავლენა მოეხდინათ. იმ ხანებში გავრცელებული აზრის მიხედვით, გერმანია კავკასიის მიმართ I მსოფლიო ომის დროინდელ პოლიტიკას გაატარებდა... დამოუკიდებლობის იმედი კიდევ უფრო გაძლიერდა, როდესაც გერმანელებმა II მსოფლიო ომის დროს დაიკავეს ჩრდილო კავკასია. აქ გერმანია განსხვავებულ პოლიტიკას ატარებდა, ვიდრე მის მიერ ოკუპირებულ აღმოსავლეთ ტერიტორიებზე, სადაც მკვიდრი მოსახლეობა ჰიტლერის ანტიჰუმანური კანონების გამო საშინელ ტანჯვას განიცდიდა“ (გაბლიანი 1998: 9).

კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი, ცნობილი პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე; ალექსანდრე ნიკურაძე – ევროპის კონტინენტური კვლევის ინსტიტუტის დირექტორი, გამოჩენილი ფიზიკოსი და გეოპოლიტიკოსი; ექიმი გიორგი მაღალაშვილი; ვერმანტის გენერალ-მაიორი შალვა მაღლაკელიძე; ქართული ქვედანაყოფის „ქართული ცხენოსანი SS“-ის ხელმძღვანელი, შტანდარტენფიურერი ფრიდონ ნულუკიძე; გერმანული შეიარაღებული ძალების ოფიცრები: დიმიტრი შალიკაშვილი, გივი გაბლიანი, მიხეილ ალშიბაია, მიხეილ ქავთარაძე; „კავკასიის საგანგებო შტაბის“ თანამშრომელი ალექსანდრე ცომიაია; საქართველოს ყოფილი ელჩი გერმანიაში ვლადიმერ ახმეტელი; ქართული ნაციონალური კომიტეტის თავმჯდომარე მიხეილ ნერეთელი; ენათმეცნიერი კიტა ჩხენკელი; პოეტი და პოლიტიკური მოღვაწე შალვა ამირეჯიბი, ასევე „აბვერისა“ და „გესტაპოს“ თანამშრომელი მიხეილ კედია (ჯავახიშვილი 2011: 42-43). ეს უკანასკნელი ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 10-იან წლებში მთავრობის ხელშეწყობით გაემგზავრა ევროპაში უმაღლესი განათლების მისაღებად. სწავლობდა ჯერ ბერლინის, შემდეგ ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. თუმცა მასაც, ბევრი ქართველი ახალგაზრდის მსგავსად, არ დასცალდა, რომ საზღვარგარეთ მიღებული ცოდნა და გამოცდილება დამოუკიდებელი საქართველოს წინსვლისა და განვითარების სამსახურში ჩაეყენებინა. მასაც, როგორც ათასობით მის თანამემამულეს, ემიგრანტის მძიმე ხვედრი არგუნა ბედმა, თუმცა არც ევროპაში გადასახლების შემდეგ დაუშურებია ძალისხმევა სამშობლოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად. სხვადასხვა დროს იყო სოციალ-ფედერალისტთა და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიების წევრი, ორგანიზაცია „თეთრი გიორგის“ ერთ-ერთი დამაარსებელი, მონაწილეობდა „კავკასიის კონფედერაციის“ საქმიანობაში, თანამშრომლობდა ჰაიდარ ბამატის ჟურნალ „კავკასიასთან“. 1940 წლის შემოდგომაზე, როდესაც გერმანიის საგანგებო წარმომადგენელმა პარიზში მოქმედი ქართული წარმომადგენლობა გააუქმა, აუცილებელი გახდა ისეთი ავტორიტეტული პიროვნების მოძიება, რომელიც გერმანიის ხელისუფლების წინაშე ქართული ემიგრაციის დაცვას შეძლებდა. ეს მისია მიხეილ კედიას დაეკისრა. მან, მოგვიანებით ქართველ შინდლერად წოდებულმა*, დეპორტაციისაგან იხსნა ქართველი მაჰმადიანები, გერმანელებს დაუმტკიცა, რომ ისინი ისლამის მიმდევარი ქართველები იყვნენ, ხოლო როცა ნაცისტებმა ქართველი ებრაელების დაპატიმრებებიც დაიწყეს (რეპრესირებულთა შორის მოხვდა საქართველოს ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრის ყოფილი მოადგილე იოსებ ელიგულაშვილი, ეროვნული საგანძურის საფრანგეთში გატანის ერთ-ერთი ორგანიზატორი), მათი გათავისუფლება მხოლოდ ქართველი ემიგრანტების ჩარევითა და მიხეილ კედიას ძალისხმევით გახდა შესაძლებელი**.

* იხ. ჯავახიშვილი, ნ. *ქართველი შინდლერი*. ისტორიანი: ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნალი. თბილისი, 2011. მარტი. 3. გვ. 42-49; ქართველები უცხოეთში. ნ.1. თბილისი, 2012. გვ. 113-115.

** მიხეილ კედიაშვილმა მითი, რომ ქართველ მაჰმადიანთა მსგავსად, ქართველი ებრაელებიც ეთნიკურად ქართველები იყვნენ, ხოლო რწმენით მოსეს რჯულის მიმდევარნი. ნოე ჟორდანისა, ალექსანდრე ქორქიას, კონსტანტინე კანდელაკის, ევგენი გეგეჭკორისა და მიხეილ კედიას მიერ

ქართული ემიგრაციის ერთი ნაწილის მსგავსად, მიხეილ კედიაც ფიქრობდა, რომ საქართველოს ბოლშევიკური ანექსიისგან განთავისუფლება ნაცისტური გერმანიის მხარდაჭერით შეიძლებოდა. მით უფრო, რომ ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირზე თავდასხმამდე, ანუ 1941 წლის ივნისამდე, ბერლინში შემუშავებული იყო საბჭოთა კავშირში შემავალი არარუსი ხალხების გადაბირების სპეციალური გეგმა, რომელსაც თავად ადოლფ ჰიტლერი კურირებდა. ნაცისტები იმედოვნებდნენ, რომ ამ ხალხების, მათ შორის ქართველების ეროვნულ გრძობებზე თამაშით კრემლს მნიშვნელოვან ზიანს მიაყენებდნენ. მიხეილ კედიასაც, არაერთი მისი თანამოაზრე ემიგრანტის მსგავსად, სწორედ ამ თვალსაზრისით აძლევდა ხელს ნაცისტებთან თანამშრომლობა. Amt VI C*, RSHA-ს** საზღვარგარეთული დაზვერვის დივიზიონის რუსული ბიურო მჭიდროდ თანამშრომლობდა მის გარშემო თავმოყრილ ნაციონალისტებთან, რომლებმაც ბერლინში ერთგვარი „კვლევითი ინსტიტუტიც“ ჩამოაყალიბეს და რეიხის სამსახურში ჩააყენეს ქართულ დიასპორაში „ჩანერგილი“ საკონტაქტო პირები და იატაკქვეშა მოკავშირეები***. რუსული ბიურო, რომელიც უაღრესად მოსურნე იყო საბჭოთა კავშირიდან უტყუარი ინფორმაციის მიღებისა, მალე იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ამ ინფორმაციის მოპოვების საუკეთესო წყაროს ქართველები წარმოადგენდნენ. ამ მიზნით და კედიას შუამდგომლობით მომზადდა საქართველოში გადმოსასხმელი პარაშუტისტთა ჯგუფები „თამარ I“ და „თამარ II“. 1943 წლის ოქტომბერში მისივე ხელმძღვანელობით დაარსდა „სამეკავშირეო შტაბი“, რომელსაც წესრიგში უნდა მოეყვანა ის სამხედრო ერთეულები, რომლებშიც ირიცხებოდნენ გერმანელთა ინიციატივით ბანაკე-

გაყალბებული საბუთებით ათასზე მეტი ქართველი და ევროპელი ებრაელი გადაურჩა სიკვდილს. ამ თავგანწირვის გამო მიხეილ კედიამ პარიზის დიდი რაბინის, ვაისის, და ებრაული კულტურის ასოციაციის ხელმძღვანელის, მოსერის, მაღლობა დაიმსახურა. შესაბამისად, როდესაც მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ ის გერმანელებთან თანამშრომლობის გამო სამხედრო დამნაშავედ გამოაცხადეს, თავისი უდანაშაულობის დასამტკიცებლად მან ფიცის ქვეშ მისცა წერილობითი ჩვენება, რომელიც გამყარებული იყო შესაბამისი დოკუმენტებითა და იმ ადამიანთა მტკიცებულებებით, რომლებიც მან უეჭველი სიკვდილისგან იხსნა.

* Amt VI C – რეიჰის უშიშროების ადმინისტრაციის (RSHA) ერთ-ერთი განყოფილება – საზღვარგარეთის სადაზვერვო სამსახური. დაარსების დღიდან მას ხელმძღვანელობდა სს-ის ბრიგადენფიურერი უოლტერ შულენბერგი.

** Reichssicherheitshauptamt (რეიჰის უშიშროების მთავარი სამმართველო, შემოკლებით RSHA) იყო სს-ის რაიხსფიურერის, გერმანიის პოლიციის შეფის ჰეინრიხ ჰიმლერისა და მისი მოადგილის, რაინჰარდ ჰაიდრიხის განკარგულებით შექმნილი ორგანიზაცია (დაარსდა 1939 წლის 27 სექტემბერს). სამმართველოში გაერთიანდა 2 უწყება: უშიშროების სადაზვერვო ქვედანაყოფი სდ, რომლის ფუნქციაც იყო პარტიის დაცვა რეალური და წარმოსახვითი საფრთხეებისგან და უშიშროების პოლიცია (ზიპო), რომელიც მეთვალყურეობდა კრიმინალურ და საოლქო პოლიციას.

*** როგორც მოგვიანებით აღმოჩნდა, გერმანელი „მფარველებისადმი“ კედის რწმენა ყოველგვარ საფუძველს იყო მოკლებული. ნაცისტების პროგრამაში ომისშემდგომი მსოფლიოს მოწყობის შესახებ არ იყო გათვალისწინებული არავითარი მატერიალური რესურსი სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი, ნავთობით მდიდარი კავკასიის რეგიონში არსებული დამოუკიდებელი ქვეყნებისათვის. თუმცა შორსმდებარე პერსპექტივაში ალფრედ როზენბერგის ოფისი გეგმავდა ოკუპირებული აღმოსავლეთის ტერიტორიებზე ე.წ. ანტირუსული სანიტარული კორდონის (არასასურველი იდეოლოგიის გავრცელების საწინააღმდეგოდ ჩატარებული ღონისძიებების ერთობლიობა) მოწყობას რუსეთს დაქვემდებარებული სახელმწიფოებისთვის, რომელთა შორის ქართველებს (როგორც არიული რასის წარმომადგენლებს) ენიჭებოდათ გარკვეული პრივილეგიები, ოღონდ გერმანიის მეურვეობის ქვეშ (Dallin 1981: 226-9).

ბიდან გამოყვანილი ქართველები. ექვს თვეში შტაბმა მოახერხა ქართველი და კავკასიელი მუშების უფლებრივად ევროპელ მუშებთან, ხოლო ქართველი ჯარისკაცების – გერმანელ ჯარისკაცებთან გათანაბრება. მიუხედავად გერმანიის მთავრობასთან აქტიური თანამშრომლობისა, ქართული ემიგრანტული მოძრაობის ლიდერი არ ეთანხმებოდა „ნაცისტების მხეცურ პოლიტიკას“ და მეგობრობდა ჰიტლერთან დაპირისპირებულ გავლენიან გერმანელებთან*. სწორედ მისი მრავალრიცხოვანი კონტაქტების იმედით, რომლებიც ისევ და ისევ ქართულ საქმეს უნდა მოხმარებოდა, დაუკავშირდა მიხეილ კედიას ცნობილი სასულიერო პირი, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის მკვლევარი, მიხეილ (მიქელ) თარხნიშვილი**.

როგორც იტალიის არქივებში დაცული დოკუმენტებიდან ჩანს***, მას სასწრაფოდ ესაჭიროებოდა ბელგიის ვიზა ბრიუსელში გარდაცვლილი ქართველი ქალბატონის, სოფიო გოკიელის ანდერძთან დაკავშირებული ფორმალობების მოსაგვარებლად****, გერმანიის მთავრობა კი მის მოთხოვნას უპასუხოდ ტოვებდა. კედიამ იოლად მოახერხა მამა მიქელის სამოგზაურო საბუთებით უზრუნველყოფა და სრული მზადყოფნა გამოთქვა, დახმარებოდა მღვდელს დიდი ხნის ოცნების ასრულებაში – ქალბატონი გოკიელის ნაანდერძევი თანხით რომში ქართული კათოლიკური კოლეგიუმის დაარსებაში. ეს

* ერთ-ერთი მათგანი იყო გრაფი ფონ შულენბურგი, რომელიც 1944 წლის 20 აგვისტოს ჩამოახრჩვეს ჰიტლერის წინააღმდეგ წარუმატებელი შეთქმულების შემდეგ.

** მიხეილ (მიქელ) თარხნიშვილი (1897-1958) ჯერ კიდევ 1913 წელს კონსტანტინოპოლში გაჰყვა ქართველ კათოლიკე მოწესიებს, რომლებიც იქაურ სამონასტრო სკოლებში სწავლის მსურველებს არჩევდნენ. 1913-17 წლებში ის კონსტანტინოპოლის ქართულ კათოლიკურ სავანეში იღებდა განათლებას (იხ. პაპუაშვილი 2016). 1917 წლიდან კი სწავლა განაგრძო ქალაქ ეტალის (ზემო ბავარია) ბენედიქტელთა სააბატოში. 1919 წლის აგვისტოში საქართველოსა და გერმანიის მთავრობებს შორის მოლაპარაკების შედეგად, სხვა შვიდ ქართველ სტუდენტთან ერთად მიქელ თარხნიშვილი სამშობლოში დაბრუნდა, თუმცა დეკემბერში თურქეთში გაემგზავრა კონსტანტინოპოლის კაპუცინების კოლეჯში სწავლის გასაგრძელებლად და მას შემდეგ საქართველო აღარ უნახავს. 1924 წელს ფილოსოფიასა და თეოლოგიაში ცოდნის გასაღრმავებლად იგი ვენაში ჩავიდა, 1929 წლიდან კი ის რომშია, სადაც ჯერ ბერძნულ კოლეგიუმში შედის თავისუფალ მსმენელად, შემდეგ კი სწავლობს პაპის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში. იქვე იცავს დისერტაციას „თეატინელთა სამოციქულო ღვაწლი საქართველოში მეჩვიდმეტე საუკუნეში“ და მოიპოვებს თეოლოგიის დოქტორის სამეცნიერო ხარისხს. 1931 წლის 6 აგვისტოს მიქელ თარხნიშვილი მღვდლად აკურთხეს რომის მახლობლად, გროტაფერატას ბიზანტიური წესის სააბატოში. 1934 წელს მიიღო დავალება – საფრანგეთში, ბელგიასა და გერმანიაში მყოფ ქართველთაგან აღეზარდა წარმომადგენლები აღმოსავლური ეკლესიისათვის. ამ მიზნით იგი გაემგზავრა ბენედიქტელ მამებთან ჯერ პარიზში, შემდეგ კი დეგენდორფში (ბავარია). 1934-1936 წლებში ქართველ კათოლიკეთა სულიერი მოძღვარი იყო ბელგიაში, გერმანიასა და საფრანგეთში. 1936-1942 წლებში ბენედიქტელ ბერებთან იმყოფებოდა ბავარიაში (ჯერ დეგენდორფში, შემდეგ მეტენში).

*** (ინფორმაცია მოპოვებულია მიქელ თარხნიშვილის დაკითხვის ოქმიდან (1944 წლის 29 ივლისი. რეგინა კოელის ციხე), რომელიც დაცულია იტალიის პოლიციის გადამდგარი კომისრის, ჯუზეპე დოსის არქივში. იხ. გაზ. L'EUROPEO, 573. 7 ოქტომბერი, 1956, გვ. 23-26. იხ. ასევე: David Alvarez & Robert A. Graham, *Sj. Nothing Sacred. Nazi Espionage Against the Vatican, 1939-1945*. Franc Cass. London. Portland, OR. 1997. pp.92-113).

**** 1941 წლის თებერვალში ბრიუსელში გარდაცვლილმა მდიდარმა ქვრივმა, ელენე გოკიელმა 360 000 ბელგიური ფრანკი უანდერძა წმინდა მარიამის უბინოდ ჩასახვის ქართულ კათოლიკურ კონგრეგაციას, რომლის ცენტრი სტამბოლის მონასტერში იყო განთავსებული. (იხ: ლაღანიძე, მ. *პეტრე ხარისჭირაშვილის ცხოვრება და ღვაწლი*. „ლიტერატურული ძიებანი“. XXXVII, 2016, გვ. 238-243) და თავისი ანდერძის განმკარგულებლად ამ კონგრეგაციის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ევროპაში, მიქელ თარხნიშვილი დაადგინა.

იქნებოდა ერთგვარი რელიგიური კომუნა, რომლის კედლებშიც ქართველ ახალგაზრდებს მიეცემოდათ შესაძლებლობა, კათოლიკური სამყაროს წიაღში ეროვნული ფესვებისგან მოუნყვეტლად მოეხდინათ თავიანთი კულტურული და ნაციონალური იდენტობის დემონსტრირება. სამწუხაროდ, ნაანდერძევი თანხა არ აღმოჩნდა საკმარისი ამ ჩანაფიქრის განსახორციელებლად, მაგრამ კედლამ დაარწმუნა მღვდელი, რომ სხვა წყაროებიდან შეძლებდა დამატებითი დაფინანსების შოვნას. ამ მიზნით კედია დაუკავშირდა გერმანიის საელჩოს რომში და რეკომენდაცია გაუწია მამა მიქელს პოლიციის ატაშესთან, ჰერბერტ კაპლერთან*. ამავდროულად, მიხეილ კედია ესაუბრა თავის მეგობრებს Amt VI-იდან თარხნიშვილის გეგმების შესახებ. ქართველ ნაციონალისტთა ლიდერი ხვდებოდა, რომ მისი „პროექტი“ ერთნაირად დააკმაყოფილებდა ორივე მხარის ინტერესებს: ერთი მხრივ, RSHA-ს მიერ გაღებული თანხებით მიქელ თარხნიშვილი შეიძენდა შენობას ქართული კოლეგიუმისთვის და აისრულებდა თავისი დიდი ხნის ოცნებას, მეორე მხრივ, გერმანელებს მიეცემოდათ შესაძლებლობა, გამოეყენებინათ კოლეგიუმი სადაზვერვო და პროპაგანდისტული მიზნებისთვის. საბოლოო ჯამში, ეს ყველაფერი სასიკეთოდ წაადგებოდა ქართულ ნაციონალიზმს. გულმხურვალე კათოლიკესა და პატრიოტის, მიქელ თარხნიშვილის ძალისხმევით კოლეგიუმი მალევე გახდებოდა ქართული ეროვნული იდენტობის ერთგვარი სიმბოლო და ნაციონალური მისწრაფებების გავრცელების ძლიერი ცენტრი.

თავდაპირველად Amt VI გულგრილად მოეკიდა კედიას შეთავაზებას. ამ ორგანიზაციის შეფი, უოლტერ შელენბერგი, სკეპტიკურად იყო განწყობილი ამ წამოწყების მიმართ, ამიტომ უარი განაცხადა არაპრაქტიკული სქემის განხილვაზე, თუმცა მოგვიანებით RSHA-ს შეფს ერნსტ კალტენბრუნერს, გული მოუბრუნდა ამ იდეის მიმართ. კალტენბრუნერმა გაისხენა, რომ მისი წინამორბედი, რაინჰარდ ჰაიდრიხი, ძალისხმევას არ იშურებდა კათოლიკური ეკლესიის კულუარებში შესაღწევად და ამ მიზნით გავლენიანი სასულიერო პირების გამოყენება სურდა. გერმანიის დაზვერვა დიდი ხანია ეჭვობდა, რომ რომის მონასტრებში და რელიგიურ ინსტიტუციებში ასობით ებრაელი, ანტიფაშისტები და გაქცეული სამხედრო ტყვე პოულობდა თავშესაფარს. ე.წ. „რომის სამაშველო ხაზის“ ცენტრი ვატიკანის გალავნის შიგნით იყო მოქცეული და

* ჰერბერტ კაპლერი – სს-ის ობერშტურბანფიურერი. გესტაპოს წარმომადგენელი რომში 1939-1944 წლებში. პროფესიით ელექტრიკოსი, ის 1932 წელს შეუერთდა სს-ის რიგებს. 1937 წელს Sicherheits polizei-ს (უშიშროების პოლიცია) ლიდერთა სკოლის წარმატებით დასრულების შემდგომ კაპლერმა ისეთი ტალანტი გამოამჟღავნა საიდუმლო პოლიციაში სამსახურისას, რომ მამინვე მიიქცია ბერლინში უმაღლესი ხელმძღვანელობის ყურადღება. ის შეიყვანეს პოლიციის ატაშეთა იმ პირველი გუნდის შემადგენლობაში, რომელიც გაიგზავნა გერმანიის დიპლომატიური მისიით ევროპის სხვადასხვა ქვეყანაში. კაპლერის უშუალო უფროსი, დიპლომატიის ძველი სკოლის წარმომადგენელი, გერმანიის ელჩი იტალიაში, ჰანს გეორგ ვონ მაკენსენი, ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტი დისტანცია დაეცვა თავის ახალ ატაშესთან, ამიტომ კაპლერის ოფისი განთავსდა არა გერმანიის საელჩოში, არამედ საელჩოს კულტურული განყოფილებისათვის განკუთვნილ სხვა შენობაში, ტასოს ქუჩა ნომერ 20-ში, რომელიც მალე ყველა რომაელისთვის (და ამაში, უდავოდ, დიდი წვლილი კაპლერსაც მიუძღვის) იქცა პოლიციური ტერორის სიმბოლოდ (Alvarez & Graham 1997: 72-73).

გაქცეულთა ერთი ნაწილი ჩრდილო ამერიკული კოლეგიუმის შენობის მახლობლად იმალებოდა. ასეთ ვითარებაში კედიას გეგმა შესაძლებლობას მისცემდა გერმანულ დაზვერვას, მოკავშირეთა ჯარებისა და პოლიციის ზურგში საკუთარი „უსაფრთხოების კუნძული“ შეექმნა. სწორედ ამ გარემოების გამო RSHA-მ ქართველებთან თანამშრომლობაზე თანხმობა განაცხადა*.

მიხეილ კედიას რეკომენდაციით მამა მიქელ თარხნიშვილი რომში ჩავიდა და მას შემდეგ, რაც ვატიკანს მიანოდა ოფიციალური ინფორმაცია ქართული კოლეგიუმის გახსნის მცდელობის შესახებ, პოლიციის ატაშეს ოფისში გამოცხადდა, სადაც ის მიიღო კაპლერის ასისტენტმა, კურტ ჰასმა. მართალია, საელჩოს ჯერ არ მიეღო ბერლინიდან არავითარი თანხა, მაგრამ ჰასმა დაარწმუნა მღვდელი, რომ აუცილებლად დაუკავშირდებოდა დედაქალაქში შესაბამის უწყებებს და რამდენიმე კვირის შემდეგ პასუხს აცნობებდა.

იმავედროულად, ბერლინში Amt VI-ის ოფიცრები ხვეწდნენ თავიანთ გეგმებს ქართულ კოლეგიუმთან დაკავშირებით. ისინი აპირებდნენ ამ დანესებულების საჯაშუშო ბაზად გამოყენებას. ბერლინთან მუდმივი კავშირის მიზნით იგეგმებოდა შენობის სარდაფში რადიოსადგურის განთავსება. კოლეგიუმში „ჩანერგავდნენ“ რამდენიმე აგენტსაც, რომლებსაც შეარჩევდნენ ე.წ. „ქართული ლეგიონის“ რიგებიდან. ისინი საგანგებო მომზადებას გაივლიდნენ და როგორც სხვადასხვა სასულიერო სასწავლებლის სტუდენტებს, რომში თავისუფლად გადაადგილების შესაძლებლობა და სხვადასხვა რელიგიურ ინსტიტუციაში თავისუფლად შეღწევის საშუალება ექნებოდათ. რამდენადაც მამა მიქელი რომსა და ვატიკანში ერუდირებული და უაღრესად პატიოსანი პიროვნების რეპუტაციით სარგებლობდა, გადანყდა, რომ კოლეგიუმის რექტორად მას დანიშნავდნენ.

1943 წლის ოქტომბერში მამა მიქელი ხელახლა გამოცხადდა გერმანიის პოლიციის ატაშეს ოფისში. კურტ ჰასმა ამჯერად საიმედო ინფორმაცია დაახვედრა: ბერლინიდან უკვე მოსულიყო დიდი ხნის ნანატრი დაფინანსება. პოლიციის მაღალჩინოსანმა დაარწმუნა მღვდელი, რომ თანხა ანონიმურადამფინანსებელმა გაიღო, რამაც საბოლოო ჯამში ქალბატონი გოკიელის ანდერძთან ერთად 1 200 000 ლირა შეადგინა, ეს კი სავსებით საკმარისი იყო კოლეგიუმის დასაარსებლად. მას შემდეგ, რაც ჩანაფიქრის წარმატებით განხორციელება მიულოცა, ჰასმა დაყოვნება სთხოვა მღვდელს და რამდენიმე კითხვა დაუსვა: ჰქონდა თუ არა მას კონტაქტები ვატიკანში, იცნობდა თუ არა რომელიმე კარდინალს ან მაღალი სამღვდლოების წარმომადგენელს და ა.შ. მამა მიქელმა გულუბრყვილოდ უპასუხა, რომ მართლაც ჰქონდა მეგობრული ურთიერთობა ბევრ მნიშვნელოვან ფიგურასთან ვატიკანში, მათ შორის აღმოსავლეთის ეკლესიების კონგრეგაციის პრეფექტთან, კარდინალ ტისერან-

* გერმანულმა დაზვერვამ იმთავითვე უარი განაცხადა, თავისი მიზნებისთვის გამოეყენებინა სამი გერმანულენოვანი კოლეგიუმი რომში: სანტა მარია დელ ანიმა, გერმანიკუმი და ტევეტონიკუმი. პირველ ორ კოლეჯში მცხოვრები გერმანელი და ავსტრიელი მღვდლები არ მალავდნენ თავიანთ მტრულ განწყობას ნაცისტების მიმართ, ტევეტონიკუმის მდებარეობა ვატიკანის ტერიტორიაზე კი შეუძლებელს ხდიდა მის კედლებში ჯაშუშური საქმიანობის წარმოებას.

ტთან. მაშინ ჰასმა ყოველგვარი მიკიბ-მოკიბვის გარეშე შესთავაზა მღვდელს, შეეკრიბა ვატიკანში გერმანიისთვის საჭირო ინფორმაცია და ახლად დაარსებულ ქართულ კოლეგიუმში რადიოსადგურის გამართვის ნებართვა მიეცა. ამ შეთავაზებით გაოგნებულმა მამა მიქელმა უხეშად უპასუხა კაპლერის თანამემსნეს, რომ ამგვარი ქმედება რადიკალურად ეწინააღმდეგებოდა მისი, როგორც სასულიერო პირის, მოწოდებას და რომ ის არასოდეს მიიღებდა მონაწილეობას ჯაშუშურ საქმიანობაში, განსაკუთრებით – ვატიკანის წინააღმდეგ. მღვდლის პასუხით უკმაყოფილო ჰასმა კარისკენ მიუთითა სტუმარს და ყოველგვარი თანხის გადმორიცხვაზე უარი განუცხადა.

პოლიციის ატაშეს ოფისში უშედეგო ვიზიტის შედეგად შემფოთებულმა მიქელ თარხნიშვილმა დახმარებისთვის თავის ძველ მეგობარს, ვასილ (ბასილიუს) სადათიერაშვილს მიმართა*. ამ უკანასკნელმა თანაგრძნობით მოუსმინა თანამემამულეს და აღუთქვა, რომ დაუყოვნებლივ მიიღებდა ზომებს – გაემგზავრებოდა ბერლინში, პირადად დაელაპარაკებოდა მიხეილ კედიას და აღმოფხვრიდა ამ გაუგებრობას. დღემდე გაურკვეველია, რა თვალსაზრისით იყო ჩართული სადათიერაშვილი ამ ოპერაციაში, თუმცა ის კი ფაქტია, რომ მამა მიქელთან საუბრის შემდეგ მან მიაშურა კაპლერის ოფისს და დახმარება შესთავაზა. კაპლერმა ბასილუსს 50 000 ლირა გადაუხადა და რამდენიმე დღით ბერლინში გაგზავნა, რათა RSA-ს ოფისში ეწარმოებინა მოლაპარაკებები კედიასთან, კაპიტან რეიმანთან (Amt VI-ის ვატიკანის ბიუროს უფროსთან) და Amt VI-ის რუსული სექციის წარმომადგენლებთან. გერმანელ მაღალჩინოსნებს არ სურდათ ხელიდან გაეშვათ პროექტი, რომლის ფარგლებშიც სოლიდური თანხა იყო გათვალისწინებული სადაზვერვო ოპერაციებისთვის, არადა ამ ჩანაფიქრის განხორციელებაში მათ მიქელ თარხნიშვილი უშლიდათ ხელს. კედია ამტკიცებდა, რომ მღვდლისთვის კიდევ ერთხელ უნდა შეეთავაზებინათ თანამშრომლობა, თან სათანადოდ განემარტათ, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა მხოლოდ გერმანელებთან თანამშრომლობით იქნებოდა შესაძლებელი. ისიც აუცილებლად დათანხმდებოდა, ქართული ნაციონალიზმის სასარგებლოდ ემოქმედა. Amt VI-ის პროფესიონალებმა იმთავითვე უარყვეს კედიას წინადადება. მათი თვალსაზრისით, მამა მიქელი ნამდვილად

* თარხნიშვილი და სადათიერაშვილი ერთ ოთახს იყოფდნენ კონსტანტინოპოლის სემინარიაში. 1917 წლის 18 თებერვალს ერთად შეაღეს სოფელ ეტალის ბენედიქტელთა სააბატოს სასწავლებლის კარი (იხ. პაპუაშვილი 2016). სადათიერაშვილი 1920 წელს დაბრუნდა სამშობლოში. საქართველოს გასაბჭოების შემდგომ მისი ადგილსამყოფელი უცნობია, მაგრამ 1937 წლიდან ის ჩანს იტალიაში, როგორც რამდენიმე სკანდინავიური გაზეთის კორესპონდენტი. ის, ასევე, თანამშრომლობდა გაზეთ Corriere Diplomatico Consolare-სთან, რომელსაც რომში გამოცემდა თვითმარქვია არისტოკრატი ჯიაჩინტო კოტინი-აგოსტინელი, სადათიერაშვილის მეგობარი და ფინანსური მრჩეველი. გერმანიის საბჭოთა კავშირზე თავდასხმიდან ცოტა ხნის შემდეგ ქართული ფაშისტური მოძრაობის, „თეთრი გიორგის“ აქტიური წევრი ვასილ სადათიერაშვილი ქართულ დელეგაციასთან ერთად ბერლინში გაემგზავრა, რათა გერმანიის მთავრობის წინაშე ეშუამდგომლა ქართული მონარქიის აღსადგენად. 1943 წლის სექტემბერში უკიდურეს გაჭირვებაში მყოფი ბასილიუსი რომში ცხოვრობდა, ყიდდა გაურკვეველი წარმომავლობის ნახატიებს, თარჯიმნად მუშაობდა გერმანიის სამხედრო სარდლობის ოფისში და, იმავდროულად, თანამშრომლობდა გესტაპოსთან, როგორც ინფორმატორი.

არ იყო ისეთი გულუბრყვილო, რომ პატრიოტული სულისკვეთებით ალტიკინებულს სს-სთან თანამშრომლობის პერსპექტივა არადა ჩაეგდო. ეს ფაქტი უფრო გააძლიერებდა, ვიდრე შეამცირებდა მის წინააღმდეგობას. უფრო მეტიც. გერმანული მხარე დარწმუნებული იყო, რომ მარადიული ფასეულობებისკენ მიდრეკილ მღვდელს არ ეყოფოდა გაქანება და ენერგია არალეგალური სადაზვერვო ცენტრის გასაძლოლად.

პროფესიონალ ჯამუშებს სურდათ მამა მიქელის თამაშიდან გამოყვანა და საბოლოოდ მათმა თვალსაზრისმა გაიმარჯვა. გადაწყდა, რომ მიქელ თარხნიშვილისთვის, შეთანხმებისამებრ, გამოეყოთ თანხა ქართული კოლეგიუმის დასაარსებლად, სადაც „არაოფიციალური ადმინისტრატორის“ სტატუსით იმუშავებდა ვასილ სადათიერაშვილი. მას დაევალებოდა დანესებულების ფინანსური და სამეურნეო საქმიანობის წარმართვა. ვიდრე მამა მიქელი დაკავებული იქნებოდა კოლეგიუმის ბიბლიოთეკისთვის სასულიერო ნიგნების შეძენით, სამლოცველოს მოწყობითა და სტუდენტებისთვის სათანადო სამოსის შერჩევით, ბასილიუსი უხელმძღვანელებდა კოლეგიუმისთვის განკუთვნილი შენობის რეკონსტრუქციას. ფართობის განახლება გულისხმობდა საკუთრივ სადათიერაშვილისთვის განკუთვნილი ორი ოთახის მოწყობას, რომელთაგან ერთ-ერთში მოათავსებდნენ რადიოგადამცემს, მეორე კი აგენტთა თავშესაფრად იქნებოდა გამოყენებული. ბასილიუსს გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ ეს გეგმა რომში დაბრუნებისთანავე განეხორციელებინა. მამა მიქელმა სიხარულით მიიღო სემინარიისდროინდელი მეგობრის შეთავაზება და მას კოლეგიუმის ადმინისტრატორის პოსტი ჩააბარა. გეგმის შემდეგი პუნქტი იყო კოლეგიუმისთვის ალესანდრო ბრისეს ქუჩაზე შენობის შეძენა. ბერლინში მიაჩნდათ, რომ შენობა უცილობლად ვატიკანის სახელით ყოფილიყო რეგისტრირებული. ნაცისტები მაღალჩინოსნები ფიქრობდნენ, რომ ლატერანის ხელშეკრულების შედეგად (რომელიც ვატიკანმა იტალიასთან 1929 წელს დადო), რომის პაპის მთელი უძრავი ქონება ექსტრატერიტორიულად იყო აღიარებული და საერთაშორისო სამართლით დაცული.

საარქივო დოკუმენტებში ჩანს, რომ მიქელ თარხნიშვილმა და ვასილ სადათიერაშვილმა შეადგინეს ოფიციალური განაცხადი რომის პაპის, პიუს მე-12-ისადმი, რომელშიც შეახსენეს პონტიფექსს იმ ისტორიული კავშირების შესახებ, რომლებიც საუკუნეების განმავლობაში ქართველ კათოლიკეებს წმინდა საყდართან აკავშირებდა, ასევე გამოხატეს მადლიერების გრძნობა, რომ, როგორც იქნა, რეალობად იქცა ქართველ სასულიერო პირთა ხანგრძლივი ოცნება მარადიულ ქალაქში ეროვნული რელიგიური კერის დაარსებისა. მათ თხოვნით მიმართეს პიუს მე-12-ს, ნება დაერთო, ანონიმი ქველმოქმედის მიერ გაღებული თანხებით კოლეგიუმისთვის შესაბამისი შენობა შეეძინათ. საპასუხო წერილში პაპმა აღნიშნა, რომ წმინდა საყდარი ყოველთვის მოხარული იყო რომში ეროვნული სასულიერო კერების დაარსებით, განსაკუთრებით კი იმ ქვეყნებისა, რომლებშიც კათოლიკეები რელიგიურ უმცირესობას წარმოადგენდნენ. კონგრეგაცია, რომელსაც სათავეში კარდინალი ტისერანი ედგა, ად-

მინისტრაციულადაც იყო პასუხისმგებელი ქართველი კათოლიკეების მიმართ და, შესაბამისად, საგანგებო მიზეზიც ჰქონდა მამა მიქელის წინადადების მხარდასაჭერად. ქართული კათოლიკე სამღვდლოება თურქეთში უკიდურესად იყო შევიწროებული იქაური მთავრობის მიერ, რომელიც მას ჯაშუშობასა და სავალუტო მაქინაციებში სდებდა ბრალს. სათუო გახდა, ქართველ კათოლიკეებს შეენარჩუნებინათ სტამბოლის მონასტერი, რომის კოლეგიუმი კი, იმ შემთხვევაში, თუ მათ თურქეთიდან გააძევებდნენ, მათთვის საიმედო თავშესაფარი გახდებოდა.

1943 წლის 28 დეკემბრისათვის ალესანდრო ბრისეს ქუჩაზე მდებარე შენობის შესასყიდად ყველა ფორმალთა უკვე მოგვარებული იყო, საბუთებს ორმხრივად მოეწერა ხელი და დამონდა ვატიკანის ადმინისტრაციაში მონსენიორ ჯულიო გუადეტიისა და ვატიკანის ნოტარიუსის სავერიო ურმანის მიერ. 1944 წლის 5 იანვარს კარდინალმა ტისერანმა ოფიციალური წერილით შეატყობინა ბასილიუსს, რომ შენობა უკვე გადასული იყო წმინდა საყდრის მფლობელობაში: „მას შემდეგ, რაც პონტიფექსს მოხსენდა მამა მიქელ თარხნიშვილისა და თქვენ მიერ ხელმოწერილი კეთილშობილური თხოვნის შესახებ, მოხარული იყო, ებოძებინა თავისი უწმინდესი კურთხევა ანონიმი შემომწირველისთვის და ყველა იმ პირისთვის, რომელთაც ძალისხმევა არ დაიშურეს პროექტის სისრულეში მოსაყვანად“*.

ამჯერად საჭირო იყო სარეკონსტრუქციო სამუშაოების ჩატარება, რათა ოჯახური ვილა – კოლეჯად, შესაბამისად კი, ჯაშუშთა ბაზად ექციათ. მამა მიქელთან შეთანხმების შესაბამისად, სარემონტო სამუშაოებს მონასტრის ადმინისტრატორი, ბასილიუსი ხელმძღვანელობდა. ჯაშუშთა თავშესაფრად განკუთვნილი ორ ოთახის მოსაწყობად იგი კონსულტაციებს გადიოდა ლეიტენანტ უნტევენგერთან, საელჩოში მომუშავე სს-ის კავშირგაბმულობის გენერალთან. უნდა აღინიშნოს, რომ ლეიტენანტის მონაწილეობა ამ საქმეში არ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ ტექნიკური ექსპერტის ფუნქციით. გადაწყვიტეს რა ბასილიუსის გამოყენება თავიანთი მიზნებისთვის, გერმანელები ბოლომდე არ ენდობოდნენ ქართველ აგენტს, რადგან იგი კორუმპირებული და უპრინციპო პიროვნების რეპუტაციით სარგებლობდა. ოფიციალურმა პირებმა ბერლინიდან გააფრთხილეს ჰერბერტ კაპლერი, რომ ბასილიუსისთვის თავალი კარგად ედევნებინა. მას შემდეგ, რაც სარეკონსტრუქციო სამუშაოები დასრულდა და საიდუმლო ოთახებიც მზად იყო რადიოგადამცემის დასამონტაჟებლად, გადაწყვიტეს სადათიერაშვილი ბერლინში გაეგზავნათ, მის ადგილას კი უფრო საიმედო აგენტი გაემწესებინათ.

რაც შეეხება მამა მიქელ თარხნიშვილს, კურტ ჰასთან საუბარმა იგი დაარწმუნა, რომ თანხები, რომლებსაც მისი ოცნება რეალობად უნდა ექცია, არა ანონიმი ქართველი შემომწირველის, არამედ ნაცისტებისა იყო, მაგრამ გადაწყვიტა, დროებით დადუმებულიყო. ის რაციონალურად მიუდგა შექმნილ

* ტისერანი ბასილიუს სადათიერაშვილს. 5.01.1944. ჯუზეპე დოსის არქივი (იხ, ასევე: Alvarez & Graham 1997: 107).

სიტუაციას: ქრისტიანობის ხანგრძლივი ისტორიის განმავლობაში არაერთ მთავრობას დაეფინანსებინა ეკლესიის საგანმანათლებლო და კულტურული პროგრამები და ამჯერადაც ისეთი მნიშვნელოვანი პროექტი, როგორც ქართული კოლეგიუმის დაარსება იყო, აიტანდა ამგვარ მორალურ ფლექსიურობას. კოლეგიუმის სარემონტო სამუშაოები წარმატებით მიინეცდა წინ, ამ ფაქტით ფრთაშესხმულ მიქელ თარხნიშვილს კი წარმოდგენაც არ ჰქონდა, რომ იმ ორ ოთახში, რომელთა სადათიერაშვილისადმი მიკუთვნებაზე თავად გასცა განკარგულება, რადიოგადამცემს ამონტაჟებდნენ და რომ ბერლინის გეგმები ქართულ კოლეგიუმთან დაკავშირებით მხოლოდ რადიოგადამცემით არ შემოიფარგლებოდა.

თებერვლის შუა რიცხვებში ბასილიუსი ხანმოკლე ვიზიტად ეწვია რეიხის დედაქალაქს და რომში ექვს ახალგაზრდა ქართველთან ერთად დაბრუნდა, რომლებიც სასტუმრო „კონტინენტალში“ დააბინავა. მამა მიქელის წინაშე მან ეს ახალგაზრდები გულმხურვალე ქართველ კათოლიკეებად წარადგინა, რომლებსაც თითქოსდა სურდათ სასულიერო მოღვაწეობისთვის მოსამზადებლად თეოლოგიასა და ფილოსოფიას დაუფლებოდნენ. მამა მიქელი სწრაფად გაეშურა სასტუმრო „კონტინენტალისკენ“ თავისი კოლეგიუმის პოტენციური ბინადრების გასაცნობად, თუმცა სახტად დარჩა უხეში და არაკომუნიკაბელური ახალგაზრდების ნახვით, რომლებმაც იგი საკმაოდ ცივად მიიღეს. შემფოთებული მღვდელი მეორე დღესვე ეწვია მონსენიორ არატას, აღმოსავლეთის ეკლესიების კონგრეგაციაში კარდინალ ტისერანის მოადგილეს, და ბოლო დროს განვითარებული მოვლენების შესახებ უამბო. ვატიკანის ოფიციალურმა პირმა, რომელსაც იმ დროისათვის 20 წელი ჰქონდა გატარებული პაპის დიპლომატიურ სამსახურში, საეჭვოდ მიიჩნია ექვსი უცნობი სემინარისტის უცაბედი გამოჩენა, ამიტომ ურჩია მღვდელს, ისინი უკან, გერმანიაში, გაეგზავნა. მამა მიქელმა ეს საკითხი კარდინალ ტისერანთანაც განიხილა, რომელმაც შესთავაზა, სათანადოდ გამოეცადა ყმანვილები და კოლეგიუმში მხოლოდ ღირსეულნი მიეღო.

მამა მიქელი დაჰყვა კარდინალის რჩევას და კანდიდატებთან ხანმოკლე გასაუბრების შედეგად აღმოაჩინა, რომ სასულიერო მოღვაწეობისთვის არც ერთი მათგანი არ გამოდგებოდა. თავის მხრივ, ისინიც გაენდვნენ მღვდელს, რომ მხოლოდ იმ მოტივით დათანხმდნენ ბასილიუსის წინადადებას, რომ რომში უსაფრთხოდ და მატერიალურად უზრუნველყოფილებს ეცხოვრათ. ცხადია, ექვსივე მათგანი თვითმარქვია იყო. ისინი შეარჩიეს ქართველთა ლეგიონიდან, განვრთნეს და იტალიის დედაქალაქში საჯაშუშოდ გაგზავნეს. ერთ-ერთ მათგანს ადმინისტრატორის პოსტზე არაკეთილსაიმედო ბასილიუსი უნდა შეეცვალა. მამა მიქელი არ იყო ამ გეგმის ნაწილი და მისმა გაუთვალისწინებელმა უარმა ნაცისტებთან თანამშრომლობაზე RSHA-ს გეგმები ჩაშალა. ოპერაციის განხორციელება საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა.

აღესანდრო ბრიზეს ქუჩაზე მდებარე შენობის რეკონსტრუქცია გვიანდებოდა, შესაბამისად, იძაბებოდა ურთიერთობა მამა მიქელსა და ბასილიუსს

შორის. ერთი მხრივ, იმიტომ, რომ სადათიერაშვილმა საგანგებოდ ჩამოაშორა მღვდელი ყოველგვარ ადმინისტრაციულ თუ ფინანსურ საქმეებს, არადა მამა მიქელისთვის ცნობილი გახდა, რომ კოლეგიუმის ეზოში გამავალ ორ ოთახში ბასილიუსს რადიომიმღების დამონტაჟება ჰქონდა განზრახული. მღვდელი გაოგნებული დარჩა, როცა ვატიკანში აცნობეს, რომ მის მეგობარს რომში გერმანიის ჯაშუშად იცნობდნენ. ამ ფაქტით აღშფოთებულმა, მან კატეგორიული უარი განაცხადა თავისი კოლეგიუმის ტერიტორიაზე რადიოგადამცემის დამონტაჟებაზე, რითაც, ფაქტიურად, ჩაშალა Amt VI-ის გეგმები. მით უფრო, რომ იდგა 1944 წლის გაზაფხული და მოკავშირეთა ძალები უკვე რომის მისაღვომებთან იყვნენ განლაგებულნი.

როდესაც მოკავშირეებმა იენისის დასაწყისში რომი დაიკავეს, კონტრდაზვერვის მთავარი სამიზნე (პრიორიტეტი N 1, ანუ პირველი იმ 100 ეჭვმიტანილ აგენტს შორის რომში, რომლებიც უყოყმანოდ უნდა დაეპატიმრებინათ) ბასილიუს სადათიერაშვილი იყო, მაგრამ მოხერხებული ქართველი მაისის ბოლოს გაქრა რომიდან და მის კვალს ველარასოდეს მიაგნეს. პოლიციამ უგულვებლყო ის ფაქტი, რომ ქართული კოლეგიუმისთვის განკუთვნილი შენობა წმიდა საყდრის კუთვნილება იყო და 18 იენისს იქ რეიდი ჩაატარა*. შენობის ერთადერთი ბინადარი, იტალიელი დარაჯი, დაკითხვაზე წაიყვანეს, შენობაში კი ჩხრეკა ჩაატარეს. შესასვლელი იმ ოთახებში, რომლებიც ბასილიუსს თავისთვის ჰქონდა შეგულებული, ძველი გარდერობის უკან აღმოჩნდა. ოთახები ცარიელი იყო, მაგრამ პოლიციამ სახურავზე რადიომონყობილობის ანტენა აღმოაჩინა**. ფიქრობდნენ, რომ მამა მიქელმა, როგორც ნაცისტთა მოკავშირემ, გაქცევით უშველა თავს, თუმცა, როგორც მოგვიანებით გაირკვა, მას არც კი უცდია დამალვა – წიგნებში ჩაფლული, ის ჩენტროპრეტიში, ლარიბი პილიგრიმი მღვდლების თავშესაფარში აღმოაჩინეს, სადაც მას შემდეგ გადაბარებულყო, რაც მისი კოლეგიუმი დაიხურა. ვინაიდან ავადსახსენებელი პროექტის მონაწილეთაგან მღვდელი ერთადერთი ადამიანი იყო, რომელიც მოკავშირეების ხელში აღმოჩნდა, იგი დააპატიმრეს და როგორც გამოძიების ცენტრალური ფიგურა, რეგინა კოელის ციხეში გამოამწყვდიეს. მიქელ თარხნიშვილს, როგორც გულმხურვალე კათოლიკეს, არ უნდოდა ვატიკანიც გაეხვია ამ საჩოთირო საქმეში, ამიტომ თავდაპირველად სიტყვაძუნწი იყო და შეკითხვებს თავს არიდებდა, მაგრამ მოგვიანებით, დაკითხვებისას, პოლიციასთან თანამშრომლობის სურვილი გამოამჟღავნა. გამოძიებიდან ორი თვის შემდეგ კონტრდაზვერვის ოფიცრები იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ „არ არსებობს საკმარისი მტკიცებულებები ჯაშუშობის ბრალდებით მიქელ თარხნიშვილის სასამართლოსთვის გადასაცემად. რთული იქნება მისი დაკა-

* ჩხრეკაში უშუალო მონაწილეობა მიიღო ჯუზეპე დოსიმ, რომლის არქივსაც ეყრდნობა წინამდებარე სტატია.

** რადიოგადამცემთან დაკავშირებით ჯუზეპე დოსის ჩანაწერებში ფიგურირებს ვინმე აბულაძე, რომელმაც გაიტანა კოლეგიუმის შენობიდან რადიოაპარატურა და ჯაშუშთა მაკომპრომიტირებული სხვა ნივთები. დოსი ამტკიცებს, რომ ეს აბულაძე ერთ-ერთია იმ ექვსი თვითმარქვია სემინარისტისგან, რომლებიც ბასილიუსმა ბერლინიდან რომში ჩამოიყვანა (L'EUROPEO 1956: 25-26).

ვება გერმანიასთან კოლაბორაციის ბრალდებითაც, ვინაიდან ყველა დოკუმენტი ცხადყოფს, რომ ბრალდებულმა აღნიშნული საქმის შესახებ არაფერი იცოდა“ (Alvarez & Graham 1997: 107). გამომძიებლების რეკომენდაციით, მეკავშირეებმა გაათავისუფლეს მღვდელი, ოღონდ გარკვეული შეზღუდვით: ომის დასრულებამდე ის პაპის რომელიმე ინსტიტუტში უნდა დარჩენილიყო.

პატიმრობიდან გათავისუფლების შემდეგ მიქელ თარხნიშვილმა დარჩენილი ცხოვრება ქართული ლიტერატურისა და კულტურის შესწავლას მოახმარა. მისი მეცნიერული კვლევის მიმართულება იყო საქართველოს ისტორია, ქართული კულტურა, ქრისტიანული აღმოსავლეთი და ბიზანტიზმისტიკა. 1948 წელს მან გამოსცა იაკობის ჟამისწირვის ქართული ნუსხის გერმანული თარგმანი გამოკვლევითურთ, რასაც მალე მოჰყვა ქართული ჟამისწირვის ტექსტების გამოცემა ლათინური თარგმანით. აღსანიშნავია ის დიდი მუშაობა, რომელიც მან გასწია იერუსალიმური ლექციონარის ვრცელი ქართული ვერსიის ტექსტის დასადგენად, რომლის გამოქვეყნებას მეცნიერი ვერ მოესწრო (მის მიერ მომზადებული ძეგლი 1959 წელს გამოსცეს რ. დრაგემ და ჟ.გარიტმა ქართულ და ლათინურ ენებზე). მიხეილ თარხნიშვილმა იულიუს ასფალგთან ერთად გერმანულ ენაზე გადაამუშავა და გამოაქვეყნა „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, შედგენილი კორნელი კეკელიძის „ძველი ქართული მწერლობის ისტორიის“ I ტომის საფუძველზე; პირველმა სწორედ მან გაშიფრა და მეცნიერულად გააანალიზა ოთხი ქართული ასომთავრული წარწერა, რომლებიც იტალიელმა არქეოლოგმა ვირჯილიო კორბომ პალესტინაში, ბეთლემის მახლობლად გათხრილ წმიდა თეოდორეს სახელობის ქართული მონასტრის მოზაიკურ ფილებზე აღმოაჩინა. მეცნიერის ეს გამოკვლევა შევიდა 1955 წელს იერუსალიმში იტალიურ ენაზე გამოცემულ ვირჯილიო კორბოს წიგნის „მწყემსთა მინდვრის გათხრები და შემოგარენის მონასტრები“ VIII თავში.

საგანგებო აღნიშვნის ღირსია მეცნიერის პირადი ურთიერთობა და თანამშრომლობა ევროპაში მოღვაწე ქართველოლოგებთან. როდესაც 1949 წელს პარიზში კალისტრატე სალიას ინიციატივითა და რედაქტორობით დაიწყო ჟურნალ „ბედი ქართლისას“ გამოცემა, მიხეილ თარხნიშვილი ერთ-ერთი პირველი გამოეხმაურა ამ ფაქტს და ჟურნალის აქტიური თანამშრომელი გახდა. სწორედ „ბედი ქართლისაში“ დაიბეჭდა გაგრძელებებით მისი ნაშრომი „ქართული ხელნაწერები და ძველი წიგნები რომის წიგნსაცავებში“. მიქელ თარხნიშვილის გამოკვლევები იბეჭდებოდა აღმოსავლეთმცოდნეობის დარგის ისეთ ავტორიტეტულ ორგანოებში, როგორებიცაა *Byzantische Zeitschrift*, *Le Muséon*, *Oriens Christianus*, *Archiv für Liturgiewissenschaft* და სხვა. მეცნიერი აწვდიდა ცნობებს საქართველოს შესახებ ევროპულ ჟურნალებსა და ენციკლოპედიებს (*Enciclopedia Cattolica*, *der Christliche Orient in Vergangenheit und Gegenwart*).

მიქელ თარხნიშვილი გარდაიცვალა რომში 1958 წლის 15 ოქტომბერს. დაკრძალეს ვატიკანში მოღვაწე უცხოელ მამათა საერთო აკლდამაში. მისმა მოწაფემ და კოლეგამ გერმანელმა ქართველოლოგმა, იულიუს ასფალგმა

მეცნიერის გარდაცვალების შემდეგ შეკრიბა ბიოგრაფიული ცნობები და გამოაქვეყნა ვრცელი ნეკროლოგი ჟურნალ „ბედი ქართლისას“ ფურცლებზე. მანვე შეადგინა მიქელ თარხნიშვილის შრომების ბიბლიოგრაფიაც.

ე.წ. „რომაული პროექტის“ მეორე ქართველი მონაწილე, მიხეილ კედია, ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ მის მიერ გადადგმული ყოველი ნაბიჯი, ყოველი ქმედება „ბოლშევიკების საზიანოდ“ და თავისი სამშობლოსა და ხალხის სასიკეთოდ იყო მიმართული. სიცოცხლის ბოლო წლები მან შვეიცარიაში გაატარა, თავისი მთავარი მიზნის აღუსრულებლობით იმედგაცრუებულმა: დიდი სამამულო ომი საბჭოთა კავშირის გამარჯვებით დასრულდა; „ერთიანი ძმური ოჯახის“ წევრი საბჭოთა საქართველო აქტიურად ჩაება სოციალისტური აღმშენებლობის ფერხულში; ქართველ ემიგრანტებს საბოლოოდ გადაენურათ სამშობლოში დაბრუნების იმედი. საქართველოს მონატრებას ზოგი სამეცნიერო მოღვაწეობით იქარვებდა, ზოგი – მწერლობით და პუბლიცისტობით, ზოგი კი სამუდამოდ ჩაიძირა უიმედობის მორევში. ამ უკანასკნელთა რიცხვს მიეკუთვნებოდა მიხეილ კედიაც, რომელმაც 1953 წელს თვითმკვლელობით დაასრულა სიცოცხლე.

დამონებანი:

- Alvarez, David & Graham Robert, A, Sj. *Nothing Sacred. Nazi Espionage Against the Vatican, 1939-1945*. Franc Cass. London. Portland, OR. 1997. pp.92-113
- Gabliani, Givi. *Chemi Mogonebani (meore msoplio omi)*, t¹. 1, Kutaisi : s/s «st'ambis» sagamomtsemlo tsent'ri, 1998 (გაბლიანი გ. ჩემი მოგონებანი (მეორე მსოფლიო ომი), ტ. I, ქუთაისი: ს/ს „სტამბის“ საგამომცემლო ცენტრი, 1998).
- Quei Falsi Frati, lavovavono per le SS. L'EUROPEO*, 573. 7 Ottobre, 1956, Gp. 23-26.
- Dallin, Alexander. *German Rule in Russia, 1941-1945: A Study of Occupation Policies*. 2nd edition. Boulder: Westview, 1981.
- Papuashvili, Nugzar. *Bizantiuri Ts'esis K'atolik'eebi St'ambolsa da Et'alshi*. Kartvelologia. Sametsniero Zhurnali. Tbilisi, 2016. N 4, გვ. 59-68 (პაპუაშვილი, ნ. ბიზანტიური წესის კათოლიკეები სტამბოლსა და ეტალში. ქართველოლოგია (სამეცნიერო ჟურნალი). თბილისი, 2016, 4, გვ. 59-68).
- Kavtaradze, Mikheil. *Tskhovrebis 100 Ts'eli* (mogonebebi, ts'erilebi, targmanebi). Tbilisi, 2007 (ქავთარაძე, მ. ცხოვრების 100 წელი (მოგონებები, წერილები, თარგმანები, ლექსები). თბილისი, 2007).
- Kartvelebi Utskhoetshi*. Ts¹.1. Tbilisi:2012. Gv.113-115 (ქართველები უცხოეთში. წ.1. თბილისი, 2012. გვ. 113-115).
- Ratiani, Irma. *Kartuli Mts'erloba da Msoplio Lit'erat'uruli P'rotsesi*. Tbilisi: Tsu gamomtsemloba, 2018 (რატიანი, ი. ქართული მწერლობა და მსოფლიო ლიტერატურული პროცესი. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2018).
- Javakhishvili, Nik'o. *Kartveli Shindleri*. Ist'oriani: Ist'oriul-shemetsnebiti Zhurnali. Tbilisi, 2011, mart'i. N3, გვ.42-49 (ჯავახიშვილი ნ. ქართველი შინდლერი. ისტორიანი: ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნალი. თბილისი, 2011, მარტი. 3, გვ. 42-49).
- Javakhishvili, Nik'o. *Kartul-ebrauli Megobrobis Ist'oriis Brts'q'invale Purtseli*. Goris Sakhelmts'ipo Universit'et'is mier Gamotsemuli Sametsniero Shromata K'rebuli „Eldar Mamistvalishvili – 75“. Gori,

2015, გვ. 421-440 (ჯავახიშვილი ნ. ქართულ-ებრაული მეგობრობის ისტორიის ბრწყინვალე ფურცელი. გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ გამოცემული სამეცნიერო შრომათა კრებული „ელდარ მამისთვალიშვილი – 75“. გორი, 2015, გვ. 421-440).

Maka Elbakidze, Manana Shamilishvili, Ada Nemsadze
(Georgia)

World War II and Georgian-Italian Non-conformist Experience (New archival materials)

Summary

Key words: World War II, Mikheil Tarkhnishvili, Micheil Kedia, Georgian emigrant's struggle against the Bolsheviks, Gestapo, Vatican, Giuseppe Dosi Papers.

The outbreak of World War II caused immense reaction in Georgian emigration. One wing, including social-democrats, regarded Britain and France as Georgia's political allies, and the other gravitated to Berlin, because it saw in Nazi Germany an instrument for re-establishing the independent national homeland which had been extinguished by the Bolsheviks. Hoping to benefit on nationalist and anti-Bolshevik sentiments among the Caucasian and Asiatic peoples of the Soviet Union, the German army recruited several national units from these peoples. Even before the invasion of the Soviet Union in June 1941, Amt VI C, the Russian desk in the foreign intelligence division in RSHA (Reich Main Security Office), had developed a close relationship with the more fanatical nationalists around the émigré leader Micheil Kedia. The Russian bureau, which was very desperate to get information from the Soviet Union, soon came to consider the Georgians one of its most important assets. For this purpose and Kedia's direct solicitation the group of paratroopers "Tamar I" and "Tamar II" was formed to land in Georgia.

Despite the active cooperation with the German government, the leader of the Georgian emigrant movement did not agree with the "Nazi brutal policy" and kept close friendship with influential Germans who were in confrontation with Hitler. In the hope of Kedia's numerous contacts, famous Georgian theologian and Kartvelologist Mikheil (Michael) Tarkhnishvili applied to him for an assistance.

Archival documents, particularly "Interrogation of father Michael, 29 July 1999, Regina Coeli Prison" show that the priest had a cherished dream – to establish a Georgian Catholic College in Rome. To carry out this goal, a large amount of money was needed. Kedia assured his countryman that he could easily secure financing from other sources who would be happy to contribute to such a noble project.

For Kedia the college would become a symbol of Georgian identity and a centre for nurturing nationalist aspirations in the young seminarians who would leave there. In return for their support, the Germans would be allowed to use the college for certain in-

telligence and propaganda purposes. They planned to set up a wireless station inside the college for direct contact to Berlin. It also expected to send to the college several agents selected from the so-called “Georgian legion”, which Germany had recruited from Georgians living in European exile or captured while serving in Red Army Units. These agents would be trained in espionage, but would pose as clerical students in order to move freely about Rome without arousing suspicion and to ease their penetration of ecclesiastical institutions.

So, Kedia instructed father Michael to apply for the funds at the office of Herbert Cappler of the German embassy. Herbert Cappler was SS Obersturmbannführer who held the post of police attaché at the embassy of Italy. His office was situated at 20 Via Tasso, an address that would become notorious among Romans as a synonym for police terror. On September and October 1943 Michael Tarkhnishvili visited Cappler’s office twice. He was told that an anonymous benefactor had contributed generously the handsome sum to start college. But he was also asked if he could pass on any information that he might pick up from the friends inside Vatican and if he can allow the Germans to set up a radio station in the new Georgian College.

Father Michael’s surprise gave way to shock. What German official had suggested was completely out of question. He pointed out that such activity would be contrary to his priestly calling and that he could never agree to participate in espionage, especially against Vatican. In that case he was told that the money for Georgian College would not be forthcoming and without farther argument he was shown to the door.

By that time a new character appeared on the scene. His name was Vasil (Basilius) Sadatierashvili and he had been Mikhael Tarkhnishvili’s room-mate in a Constantinople seminary. Politically active in “White Giorgi”, the Georgian fascist movement, he was acting as an interpreter for the military command on the Corso d’Italia and as an occasional informant for the Gestapo on the Via Tasso.

He was ordered to carry out espionage activities in Georgian College to fulfil the main task of German intelligence service – to infiltrate the Vatican by placing agents in the many ecclesiastical institutions in Rome.

It’s hard to believe but it’s true that the campaign involving professionals of the Reich Main Security Office have failed as a result of the non-conformism and principle stand of the Georgian priest on the one hand and the appearance of Allied forces on the outskirts of Rome on the other. Since Michael Tarkhnishvili was the only participant in the affair in allied hands, he soon found himself in Regina Coeli prison. After two months of investigation counterintelligence officers concluded that there was not sufficient evidence to hold subject for trial on espionage charges. It would be difficult to even charge subject as a collaborator of the Germans. Upon his release from prison, Father Michael entered a papal institution where he remained happily engrossed in his books until his death in the late 1950s. Basilius Sadatierashvili had disappeared from Rome and was never found. As of Micheil Kedia, he settled down in Switzerland. The dream of his life – liberation of Georgia from Bolshevich occupation had failed miserably. Disillusioned he committed suicide in 1953.